

ANONIEM

Fortuna - Matrona - Eros en Psyche

Terracotta - 18 cm - 18,5 cm - 21,5 cm

PROVINCIAAL GALLO-ROMEINS MUSEUM · TONGEREN

In de Hasseltse straat te Tongeren, op de plaats genaamd Tiendenschuur, werden alle bij elkaar een veertigtal terracottabeeldjes gevonden, thans in het Provinciaal Gallo-Romeins Museum bewaard. Voor de vondst van zulk groot aantal beeldjes bij elkaar heeft men maar één verklaring kunnen vinden, nl. dat het hier zou gaan om een wijffer, al kan het niet goed uitgelegd worden, waarom er in dat geval voorstellingen voorkomen van zoveel godheden, Fortuna, Minerva, Moedergodinnen, Venus, Bacchus. Enkele beeldjes stellen een staande Fortuna, de godin van de voorspoed voor, een grote overvloedshoorn in de linkerarm, een offerschaal voor het plengen, van wijn bv., in de rechterhand. Een van de beeldjes verraadt dat de maker ervan nog duidelijk beeldhouwwerken van goede kwaliteit voor ogen had: de godin neigt sierlijk het hoofd met het hoge kapsel, de mantel is gedrapeerd in soepele plooien. Het andere beeldje echter is de naïve uitdrukking van een inheemse kunstenaar: details zijn met een harde trek omlijnd, de plooien van kleed en mantel zijn dor geschematiseerd, het zware hoofd is in de schouders gedrukt.

Van dezelfde factuur zijn een hele reeks zittende voorstellingen van Minerva, in een stijf gedrapeerd kleed gegord, haar helm tot een zonderlinge spitshoed gevormd. Op het borstpantser prijkt een enorm Medusa-hoofd, groter dan het gelaat van de godin zelf.

Ietwat groter dan de vorige en van veel losser vormgevoel getuigend, trekt een beeldje van een zittende godheid de aandacht; de sokkel draagt nog sporen van een eenvoudig geschilderd ruitmotief.

Hier is een moedergodin, een Mater of Matrona voorgesteld, bedeelster van vruchtbaarheid en voorspoed in dit aardse leven, beschermster in het hiernamaals. Over haar kleed draagt ze een mantel, op de borst met een sierspeld of fibula gesloten, om de hals heeft ze een snoer met een hanger. Het meest opvallend in haar dracht is wel de grote bolle huik, waaronder het haar volledig weggeborgen zit. Dergelijke huiken werden zeker gedragen in de streek van de Germaanse Ubiërs, tussen Keulen, Bonn en Gulik. Op een altaar, onder de Munsterkerk van Bonn ontdekt en aan de Matronae Aufaniae gewijd, dragen de twee oudere godinnen deze typische bolhuik, de middenste jongere godin is blootshoofds. Op de schoot dragen ze vruchten, en ook ons Tongers beeldje blijkt wel veldvruchten tussen de handen te houden.

Enkele statuetjes stellen Venus voor, die niet alleen als de godin der liefde aanbeden werd, maar ook als schutsgodin voor de afgestorvenen gold.

Ten slotte springt door zijn grootte en door de uitzonderlijkheid van het onderwerp, een paartje in het oog: de jongen en het meisje met hoog opgebonden haar houden elkaar eng bij de schouder. Als enige kleding hebben deze twee geliefden, voorzeker Eros en Psyche, de kant van een mantel over de schouders en om een been geslagen.

Al die beeldjes in witte pijpenaarde, seriegewijze met behulp van vormhelften gefabriceerd, zijn zeker geen Tongerse maakzels: de witte klei doet of aan een Keulse of aan een Midden-Gallische herkomst, uit de Allier, denken. De moedergodin met bolhuik, zo typisch voor de Neder-Rijn, doet dadelijk Keulen als herkomst-oord verkiezen; Keulen leverde immers aan onze streken heel wat glas en ceramiek, zoals 'gesausde' schofels of kruiken in witte klei.

Eén van de beeldjes draagt een vóór het baksel ingekraste V; misschien was de fabrikant wel die Vindex, die te Keulen zijn werkplaats had 'bij de nieuwe ganzenmarkt'.

Pijpaarden beeldjes zijn nog elders in onze gewesten ontdekt: een zittende godin, zonder twijfel een moedergodin, komt uit een grafje van Bovigny (prov. Luxemburg), waar zij haar bescherming aan de asse van de afgestorvene moest verlenen. Twee zittende hondjes, getooid met halsband en klokje, waren geplaatst in een der kindergraven op het domein van de villa van le Perwez, bij Rognée (prov. Namen); ze hadden wellicht als speelgoed gediend, juist zoals een haantje en een paardje in een kindergraf van Trier.

Uit de kelder van de villa van Magraule, bij Bonsin (prov. Namen), kwam onder honderden scherven aardewerk, een groot stuk van een pijpenaarden masker met spitse neus en grijnzende mond te voorschijn.

Dergelijke maskers, die bij theatervoorstellingen of optochten voor het gelaat gebonden werden, komen uit Keulse werkplaatsen.

Ook in Brabant werden terracotta-beeldjes ontdekt: te Elewijt, een bloeiende nederzetting op de weg van Rumst naar Namen, en vooral in Asse, op de weg van Utrecht naar Bavai, kwamen pijpenaarden paardjes aan het licht. Het vijftigtal vrij dicht bij elkaar gevonden stukken op Kalkoven bij Asse kan enkel wijzen op het eertijds bestaan van een heiligdom, waar aan de godheid voorstellingen van al dan niet opgetuigde paarden als wijgeschenk opgedragen werden.

Het spreekt vanzelf dat de pijpenaarden godenbeeldjes en wijgeschenken alleen geen volledig beeld kunnen geven van de godsdienstige gebruiken in onze gewesten tijdens de Romeinse overheersing.

Wel mogen we zeggen dat de goedkopere terracotta's het best de voorliefde van de minder gegoede volksklasse uitdrukken. Zo komt het dat we onder de terracotta's de geluks- en voorspoedgodin Fortuna aantreffen, ook Minerva, die haar oorspronkelijk krijgskarakter verloren had en de beschermster was geworden van allen, die met arbeid hun brood moesten verdienen ; zij was dus een soort moedergodin van de werkende stand en kwam hiermee heel dicht bij de inheemse moedergodinnen, de Matres of Matronae, te staan en verleende wellicht ook nog haar bescherming na de dood. En dat was nu ook de voornaamste functie geworden van Venus, die niet meer de godin van de zinnelijke liefde

was, maar ook een soort moedergodin, die de mensen, voor het tijdelijke en voor het eeuwige, heil en zegen schonk.

In die zin moeten ook de borstbeeldjes van Bacchus, met een bladerkrans gekroond, begrepen worden, want de oude wijngod was god van de onderwereld geworden en zonder twijfel hoopten veel bewoners van onze gewesten in zijn gezelschap het eeuwige in gelukzaligheid te mogen slijten.

M. E. Marien.

Conservator, Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis - Brussel.